

ЩОРІЧНИК СІПРІ 2023

Озброєння,
роззброєння та
міжнародна
безпека

Резюме

СТОКГОЛЬМСЬКИЙ МІЖНАРОДНИЙ ІНСТИТУТ ДОСЛІДЖЕННЯ МИРУ

СППРІ – незалежний міжнародний інститут з дослідження проблем конфліктів, озброєнь, контролю над озброєннями та роззброєння. СППРІ, заснований в 1966р., забезпечує політиків, науковців, журналістів і зацікавлених читачів даними, аналітичними матеріалами та рекомендаціями, що ґрунтуються на відкритих джерелах.

ЩОРІЧНИК СППРІ

Щорічник СППРІ 2023 є поєднанням першоджерела даних про світові військові витрати, міжнародні поставки та виробництво озброєнь, ядерні сили, збройні конфлікти та багатосторонні миротворчі операції, а також найвищої якості аналізу важливих аспектів контролю над озброєннями, миру та міжнародної безпеки.

У цьому буклеті викладений стислий зміст *Щорічника СППРІ 2023* та наведені зразки даних та аналізу, що містяться у *Щорічнику*.

ЗМІСТ

1. Вступ: міжнародна стабільність і безпека людини у 2022 р.	1
Частина I. Збройні конфлікти та їх врегулювання у 2022р.	
2. Тенденції збройних конфліктів	2
3. Багатосторонні миротворчі операції	4
4. Приватні військові та охоронні компанії у збройних конфліктах	6
Частина II. Військові витрати та озброєння у 2022р.	
5. Військові витрати та виробництво зброї	8
6. Міжнародні поставки озброєнь	10
7. Світові ядерні сили	12
Частина III. Нерозповсюдження, контроль над озброєннями та роззброєння у 2022р.	
8. Ядерне роззброєння, контроль озброєнь та нерозповсюдження	14
9. Хімічні, біологічні та медичні загрози безпеці	16
10. Контроль звичайних озброєнь і регламентація нових військових технологій	17
11. Космос та кіберпростір	18
12. Контроль над торгівлею товарами подвійного використання та зброєю	20
Додатки	22

Переклад з англійської

Українське видання Щорічника СППРІ (резюме) підготовлене спільно із
Стокгольмським міжнародним інститутом дослідження миру
та

Центром Разумкова (Українським центром економічних і політичних досліджень
імені Олександра Разумкова)

1. ВСТУП: МІЖНАРОДНА СТАБІЛЬНІСТЬ І БЕЗПЕКА ЛЮДИНИ У 2022 р.

ДЕН СМІТ, Директор СПІРІ

Світова безпека у 2022р. помітно погіршилася, порівняно з попередніми 10 роками. У світі стало більше війн, військових витрат і гострої продовольчої небезпеки. Спричинена зміною клімату спека, посухи й повені принесли страждання мільйонам людей, з великими людськими та економічними втратами. Міжнародну стабільність розхитує війна в Україні та посилення конфронтації між великими державами, що послабило контроль над озброєннями та знизило ефективність дипломатії.

Продовольча небезпека та геополітична напруженість

Війна в Україні загострила проблему голоду в світі. Росія та Україна є великими виробниками й експортерами основних продуктів харчування; виробництво і торгівля зменшилися через війну та санкції проти Росії. Все це сталося на тлі пандемії Covid-19, що призвела до стрибка світових цін на їжу, і ще ранішої тенденції до поширення голоду в світі, що спостерігається з 2017р.

Попри винятковість війни в Україні, Україна була лише однією з 56 країн, де у 2022р. тривав збройний конфлікт. Однак ця війна суттєво зіпсувала відносини між великими державами, посилюючи розбрат у світовій політиці, що підриває можливості врегулювання та вирішення локальних і регіональних конфліктів і суперечок. Ареную все більш напружених і ризикових відносин між Китаєм і Сполученими Штатами Америки та їхніми союзниками стає Північно-Східна Азія.

Цей регіон все більше непокоїть продовження ракетної програми Корейської Народно-Демократичної Республіки, яка протягом року здійснила понад 90 ракетних випробувань.

Війна в Україні

В лютому 2022р. Росія вдруге вдерлася до України, розпочавши повномасштабну війну. Російські війська регулярно завдавали ударів по цивільних об'єктах, спричиняючи великі руйнування у містах, і якщо зібрані ООН докази підтвердяться, скоївши численні воєнні злочини. До кінця 2022р. жодна сторона не наблизилася до перемоги, не видно було й перспектив мирних переговорів – позиції Росії та України залишались надто далекими. Дані про масштаб людських страждань від війни неповні й неточні.

Питання без відповідей

Коли міжнародна система рипить під тиском війни в Україні, чи є на міжнародній арені місце для дій з вирішення навіть спільних проблем, таких як екологічна криза. Чи може енергійність і правильно обраний напрям в ООН замінити відсутність керівної ролі великих держав у світі?

В кінці 2022р. на ці питання не було відповіді, але варто зауважити, що багато важливих міжнародних організацій продовжували ефективно працювати заради спільного блага. Нова угода про створення фонду з покриття “втрат і збитків” для країн, найбільш постраждалих від зміни клімату, і схвалення нового плану дій зі збереження біорізноманіття стали втішними наслідками 2022р. Але знаходити сили та організовувати колективні дії для виконання цих та інших міжнародних зобов'язань у нинішній міжнародній обстановці дуже важко. ●

2. ТЕНДЕНЦІЇ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

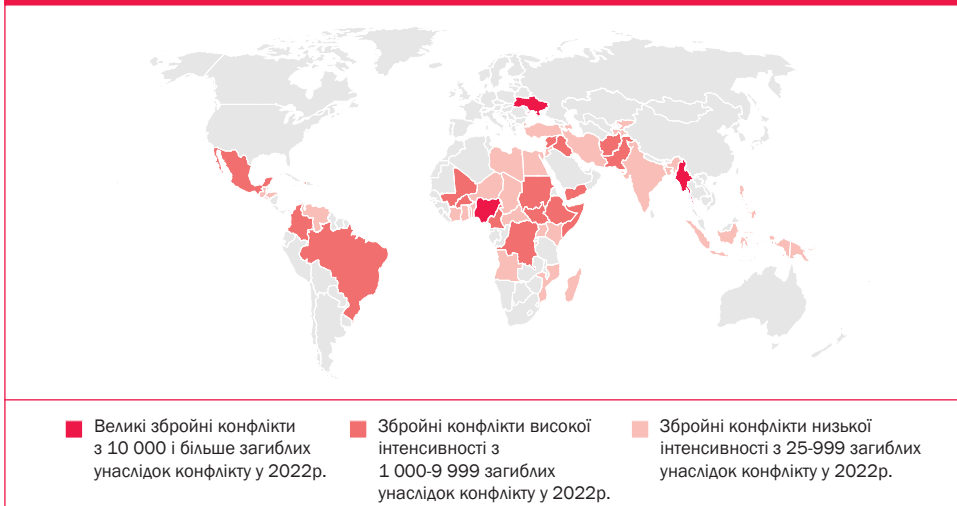
Незважаючи на те, що 2022р. був роком поширення збройних конфліктів в усьому світі, форми й рівень насильства в різних регіонах були різними. В обговореннях війни та миру на першому плані була ситуація в Україні, але це був єдиний приклад великої міждержавної війни за участю регулярної армії в цьому році. За межами Європи більшість війн, як і раніше, обмежувались кордонами держави або групи держав з “прозорими” кордонами за участю недержавних збройних угруповань, від транснаціональних джихадистських рухів і кримінальних банд до сепаратистських і повстанських угруповань.

Збройні конфлікти відбувались у 56 державах – на 5 більше, ніж у 2021р. Три з цих збройних конфліктів (в Україні, М’янмі та Нігерії) підпадали під визначення великого конфлікту з понад 10 000 загиблих. Громадянська війна в Ефіопії, ймовірно, теж

перетне цей поріг, бо там могли загинути десятки тисяч людей, попри відсутність перевірених даних. Крім того, в 16 випадках відбувались інтенсивні збройні конфлікти з 1 000-9 999 загиблих. Загальна оціночна кількість загиблих унаслідок конфліктів склала 147 609, що трохи менше, ніж у 2021р. За цим, однак, приховуються значні регіональні відмінності у насильстві. В деяких давніх і запеклих збройних конфліктах, зокрема, в Афганістані та Ємені, рівень смертності суттєво знизився. Кількість зафіксованих смертей стрибнула в Україні і майже подвоїлась у М’янмі. Африка залишалась регіоном з найбільшою кількістю збройних конфліктів, хоча в багатьох з них було менше 1 000 жертв. В Африці у 2022р. також відбулись два успішні й три невдалі державні перевороти (в інших регіонах – жодного).

Вторгнення Росії в Україну у 2022р. створило загрозу стабільності у світі через складнощі на ринках продовольства та енергоносіїв і руйнування міжнародних механізмів врегулювання конфліктів.

ЗБРОЙНІ КОНФЛІКТИ ЗА ОЦІНОЧНОЮ КІЛЬКІСТЮ ЗАГИБЛИХ УНАСЛІДОК КОНФЛІКТУ, 2022р.

Примітка: Кордони на цій карті не означають підтвердження чи згоди СІПРІ.

Але ефект війни були меншим, ніж очікувалось. Тим не менше економічна невизначеність викликала хвилю політичних заворушень в багатьох регіонах. У світі у 2022р. було зафіксовано понад 12 000 протестів через брак їжі чи пального. Вони часто призводили до окремих актів насильства, але не переростали в нові громадянські чи регіональні конфлікти.

Міжнародне врегулювання конфліктів

Росії та західним державам переважно вдавалося уникати зриву дипломатичних зусиль в ООН стосовно інших конфліктів через погіршення відносин між ними у зв'язку з Україною. Рада Безпеки ООН і далі санкціонувала миротворчі операції, санкції та посередництво, як і в 2021р. У деяких випадках, зокрема, в Афганістані, Гаїті та М'янмі, її резолюції відкрили нові можливості, даючи надію, що великі держави все ще розглядають цей орган як платформу для співпраці. Але Рада безпеки та система ООН не змогли знайти дієвих рішень у ряді випадків, зокрема, сплеску насильства джихадистів у Сахелі, зростання насильства в Демократичній Республіці Конго та беззаконня і хаосу на Гаїті, де ООН вже займалась врегулюванням криз.

Хоча ООН вдавалося якось виплутуватись у 2022р., союзникам Росії та України було набагато важче знайти підґрунтя для компромісу в Організації з безпеки та співробітництва у Європі, а Європейський Союз та Організація Північноатлантичного Договору (НАТО) більше переймалися Україною та захистом своєї території, ніж врегулюванням конфліктів.

За межами Європи Африканський Союз та субрегіональні африканські організації, включаючи Групу п'яти держав Сахеля та Економічне співтовариство держав Західної Африки, намагалися одночасно впоратися з проблемами джихадистського насильства та державних переворотів на континенті. Тим не менш національні та міжнародні сили зуміли дати відсіч джихадистським угрупованням у Сомалі та Мозамбіку. У Південно-Східній Азії, Асоціації держав Південно-Східної Азії не вдалось досягти помітних успіхів у дипломатичних зусиллях стосовно М'янми.

Мирні угоди

Можливості для миротворчості у 2022р. були обмежені. ООН вдалося домовитись про перемир'я в Ємені, яке тривало з квітня до жовтня, що призвело до очевидного зменшення кількості жертв і покращило доступ до допомоги, попри продовження насильства, а спільні посередницькі зусилля африканських держав, Саудівської Аравії, ООН і США потроху спонукали військову владу в Судані погодити нову структуру цивільного уряду після сутичок за участю військових і цивільних протягом 2021р. Успішний марш ефіопської армії та її союзників змусив Народно-визвольний фронт Тиграю шукати перемир'я в листопаді 2022р., яке швидко уклали в м.Преторії (ПАР), і яке трималося аж до 2023р. У Колумбії новий лівий уряд наприкінці 2022р. працював над мирною ініціативою з кількома озброєними угрупованнями, але до грудня особливого успіху не було. ●

3. БАГАТОСТОРОННІ МИРОТВОРЧІ ОПЕРАЦІЇ

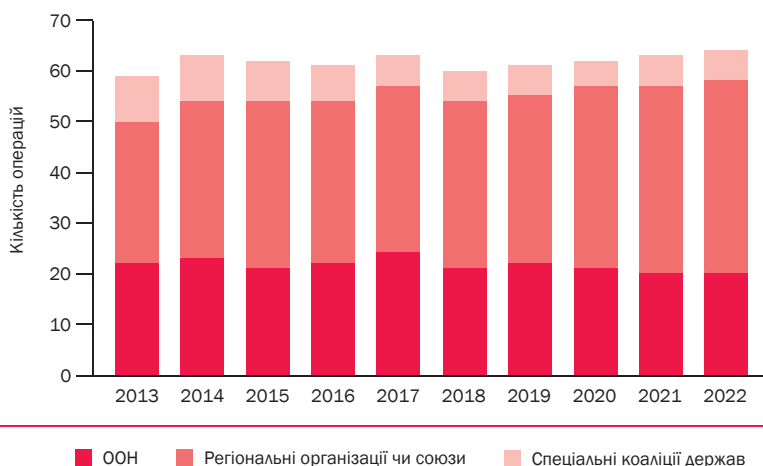
У 2022р. тривали 64 багатосторонні миротворчі операції – на одну більше, ніж попереднього року. П'ять із них розпочались у 2022р.: Колективні миротворчі сили Організації договору про колективну безпеку (ОДКБ) у Казахстані; Перехідна місія Африканського Союзу в Сомалі (ATMIS); Місія підтримки стабілізації Економічного співтовариства держав Західної Африки у Гвінеї-Бісау (SSMGB); Регіональні сили Східноафриканського Співтовариства у Демократичній Республіці Конго (EACRF-DRC); та місія Африканського Союзу з моніторингу, перевірки та виконання в Ефіопії (AU-MVCM). Чотири операції у 2022р. завершилися: Колективні миротворчі сили ОДКБ у Казахстані; Спеціальна моніторингова місія (СММ) Організації з безпеки та співробітництва у Європі (ОБСЄ) в Україні; Місія Африканського Союзу в Сомалі (AMISOM); та Міжнародна моніторингова група (ІМТ) на Мінданао.

Кількість персоналу багатосторонніх миротворчих операцій у світі у 2022р. зросла, зламавши тенденцію до зменшення персоналу у 2016-2021рр. Збільшення у 2022р. в основному сталося через зміни чисельності персоналу операцій в Субекваторіальній Африці, де й надалі було найбільше миротворчих операцій і персоналу. 4 з 5 нових операцій у 2022р. були розпочаті в цьому регіоні, всі – силами регіональних організацій. Ці нові місії ілюструють зростання регіоналізації миротворчих операцій та акцент на розгортанні персоналу в уніформі, а не цивільного.

Жертви в ході миротворчих операцій ООН

У 2022р. в ході миротворчих операцій ООН загинули 74 міжнародних співробітника (53 військових, 13 цивільних і 8 поліцейських) і 27 місцевих працівників – на 21 менше, ніж у 2021р. Хоча загальна кількість жертв у 2022р. зменшилась, кількість загиблих від ворожих дій зросла з 24 у 2021р. до 32 у 2022р.

КІЛЬКІСТЬ БАГАТОСТОРОННІХ МИРОТВОРЧІХ ОПЕРАЦІЙ ЗА ТИПАМИ УЧАСНИКІВ, 2013-2022рр.

КІЛЬКІСТЬ БАГАТОСТОРОННІХ МИРОТВОРЧИХ ОПЕРАЦІЙ ТА РОЗГОРНУТОГО ПЕРСОНАЛУ ЗА РЕГІОНАМИ ТА ВИДАМИ ОРГАНІЗАЦІЙ, 2022р.

Організація	Америка	Азія та Океанія	Європа	Близький Схід і Північна Африка	Субекваторіальна Африка	Світ
Операції	3	5	18	14	24	64
ООН	2	2	2	7	7	20
Регіональні організації та союзи	1	1	13	6	17	38
Спеціальні коаліції	0	2	3	1	0	6
Персонал	306	311	7 567	14 206	92 594	114 984
ООН	279	301	1 013	12 362	66 553	80 508
Регіональні організації та союзи	27	..	5 431	693	26 041	32 192
Спеціальні коаліції	..	10	1 123	1 151	..	2 284

.. – не застосовується.

Примітка: Кількість активних операцій за 2022р., включаючи операції, завершені протягом року; цифри персоналу станом на 31 грудня 2022р.

Комплексна об'єднана стабілізаційна місія ООН в Малі (MINUSMA) залишалась найнебезпечнішою місією для миротворців у 2022р. – 25 загиблих, що на 10 менше, ніж у 2021р. Найбільший смертельний інцидент року стався у березні, коли розбився вертоліт Стабілізаційної місії ООН у Демократичній Республіці Конго (MONUSCO) і загинуло 8 миротворців ООН.

Погіршення відносин з урядами країн перебування і посилення геополітичного суперництва

Складні відносини миротворчих операцій з урядами країн перебування досягли нового дна у 2022р., після висилки персоналу ООН з Демократичної Республіки Конго та Малі.

Ерозію відносин посилили демонстрації, на яких протестувальники вимагали закриття миротворчих операцій ООН в обох країнах через їхню нібито неефективність. В Малі та Центральноафриканській Республіці ці проблемні відносини ще більше ускладнювала присутність “Групи Вагнера” – російської приватної військової компанії, яку звинувачують у порушеннях прав людини та дезінформації. Нарешті, війна в Україні загострила і без того гостре геополітичне суперництво, особливо між країнами Заходу та Росією. Це вплинуло на закриття СММ ОБСЄ, а також на складну політичну динаміку в Раді безпеки ООН. ●

4. ПРИВАТНІ ВІЙСЬКОВІ ТА ОХОРОННІ КОМПАНІЇ У ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТАХ

Тенденції, учасники та проблеми

У минулі 20 років відбувався швидкий розвиток приватних військових та охоронних компаній (ПВОК). Загальноприйнятого, юридично вивіреного, стандартного визначення ПВОК не існує, і сектор діє у правовому вакуумі: персонал ПВОК – не військові і не цивільні, зазвичай не можна їх назвати і найманцями. Війни в Іраку (2003-2011рр.) та Афганістані (2001-2021рр.) змінили уявлення про приватну військово-охоронну галузь, з масовим використанням підрядників Сполученими Штатами, що створює нові ринкові можливості у всьому світі. Фактори, що сприяють зростанню ПВОК, у різних регіонах і державах різні, але вони здебільшого відповідають розрахункам економічної ефективності, коли галузь пропонує вміння та послуги, яких держава не має або які їй було б надто дорого створити чи забезпечити.

Зараз ПВОК діють майже в усіх країнах світу, в інтересах різноманітних клієнтів, виконуючи важливі державні та охоронні функції. Головними гравцями в цій галузі є країни, у яких розташовані керівні органи ПВОК і провідні компанії з цих країн. Більшість ПВОК зареєстровані в небагатьох країнах: на США, Велику Британію, Китай і ПАР разом, за оцінкою, припадає близько 70%. Росія, попри відносно невеликий сектор ПВОК, схоже, більше за інші країни використовує своїх підрядників для виконання бойових задач.

У світі тисячі ПВОК, більшість з яких дотримуються закону, діють в рамках свого

мандата і загалом сприяють стабілізації та безпеці на місцях, часто тісно співпрацюючи з ООН та неурядовими організаціями. Однак у минулі 20 років посилення ролі кількох відомих ПВОК в зонах конфліктів спричинило підвищений інтерес громадськості до цієї галузі.

Приватні військові та охоронні компанії в Субекваторіальній Африці

Останні тенденції залучення ПВОК в Субекваторіальній Африці дозволяють припустити, що ці нові гравці мають тісні симбіотичні зв'язки з інтересами своїх держав, як інструменти національної політики та геополітичного суперництва. Рушіями нинішньої експансії ПВОК в Африці, схоже, є Росія і Китай, хоча попередні хвилі активності очолювали колишні європейські колоніальні держави, або вони були пов'язані з боротьбою ставлеників різних держав часів Холодної війни. Нинішній етап активізації діяльності ПВОК в Африці відбувається в умовах посилення геополітичного суперництва та інтернаціоналізації збройних конфліктів. Спільним у них усіх є контроль та видобуток природних ресурсів.

Західні ПВОК продовжують діяти в Африці, особливо в рамках різних контртерористичних ініціатив, але без прямої участі в бойових діях. Натомість російські ПВОК, зокрема “Група Вагнера”, беруть безпосередню участь у військових діях, зазвичай – в інтересах урядів (а тепер і хунт чи тимчасових військових режимів), які воюють з повстанцями чи партизанами, часто з оплатою високоліквідними природними ресурсами чи концесіями на їх видобуток.

«Група Вагнера»

Російські приватні військові та охоронні компанії виконують бойові задачі в Лівії, Сирії та Україні, а також у кількох конфліктах в Субекваторіальній Африці. Питання викликала діяльність “Групи Вагнера”, що фактично є інструментом російської держави. Діяльність “Групи Вагнера” пов’язана з порушеннями прав людини, міжнародного гуманітарного права, сумнівними експлуататорськими договорами та втручанням у вибори. Лише в Малі у 2020-2022рр. у 9 інцидентах, пов’язаних з “Групою Вагнера”, загинуло понад 450 цивільних осіб. В Україні “Групу Вагнера” широко використовували поряд з російськими військовими частинами, а вона перекидала своїх бійців із зон інших конфліктів і наймала громадян Афганістану, Лівії та Сирії.

“Група Вагнера” була в центрі багатьох звітів і розслідувань ООН через обвинувачення у порушеннях прав людини й міжнародного гуманітарного права в Субекваторіальній Африці.

Китайські ПВОК розвивалися повільніше і діяли більш стримано та обмежено, але у тісному зв’язку з китайськими інвестиціями, розвитком інфраструктури та збільшенням торгівлі. Це може вказувати на більш тривалий зв’язок з китайськими інтересами та діями, включаючи ПВОК, і більший стратегічний вплив на доступ до природних ресурсів і загалом на політичну динаміку в Субекваторіальній Африці.

Існуюча регуляторна база

У той час як використання ПВОК у збройних конфліктах і складних ситуаціях, як ми бачимо, зростає, залишаються питання

про достатність існуючих міжнародних зусиль і норм для регулювання цього сектора. Однією з ключових регуляторних проблем є використання ПВОК, зокрема Росією та Туреччиною, як своїх маріонеток у збройних конфліктах. Таке використання часто виходить за рамки міжнародно-правового визначення найманців, тому деякі держави згадали про боротьбу з тероризмом, наприклад, тавруючи “Групу Вагнера” як терористичну або накладаючи санкції на її керівників. Були поодинокі спроби притягнути найманців і персонал ПВОК до кримінальної відповідальності.

Війна в Україні та діяльність “Групи Вагнера” активізували регуляторні зусилля в ООН. Міжурядова робоча група ООН намагалась усунути прогалини між міжнародними правовими положеннями стосовно найманців і більш лояльними регуляторними підходами багатосторонніх ініціатив до ПВОК, таких як Документ Монтре та Міжнародний кодекс поведінки приватних охоронних служб. Однак консенсус стосовно необхідності юридично обов’язкового документа, не кажучи вже про його зміст, залишається недосяжним. Під час обговорень у робочій групі у 2022р. виникло кілька важливих питань: держави не змогли домовитись, чи має цей документ бути обов’язковим, не було консенсусу і стосовно сфери його застосування, положень про права людини та відповідальність і правовий захист жертв. Дискусії в ООН у 2023р. продовжаться, але чи втіляться вони в конкретні та дієві нормативні зміни, невідомо. ●

5. ВІЙСЬКОВІ ВИТРАТИ ТА ВИРОБНИЦТВО ЗБРОЇ

Світові військові витрати у 2022р. зростали восьмий рік поспіль і сягнули приблизно \$2 240 млрд. – це найвища цифра, коли-небудь зафіксована СІПРІ. Незважаючи на збільшення видатків на 3,7% за рік, світові військові витрати як частка світового валового внутрішнього продукту (ВВП) – військовий тягар – залишилися на рівні 2,2%, оскільки світова економіка у 2022р. також зросла. Уряди країн світу в середньому витрачали на військові потреби 6,2% свого бюджету, або \$282 на душу населення.

Вплив російсько-української війни

Війна в Україні суттєво вплинула на світові та регіональні військові витрати у 2022р. Військові витрати в Європі виросли на 13%, оскільки більшість країн Центральної та Західної Європи – деякі з яких уже були серед світових лідерів за військовими витратами – відреагували на вторгнення значним збільшенням військових витрат. Вони планують подальше зростання, деякі – аж до 2033р. Це означає, що війна та спричинене нею збільшення європейських військових витрат посилять поточну тенденцію до зростання військових витрат у світі. Більша частина цих асигнувань спрямована на модернізацію військової техніки та збільшення чисельності військ. Так, Німеччина планує докласти додаткових зусиль, щоб витрачати на військові потреби 2% свого ВВП.

Військова допомога Україні була ще одним чинником збільшення військових витрат у Центральній і Західній Європі та Північній Америці: більшість країн у цих субрегіонах або надсилали фінансову військову допомогу Україні, або більше витрачали на поповнення запасів, що скорочуються після відправки військової

СВІТОВІ ВІЙСЬКОВІ ВИТРАТИ, 2022р.

Region	Витрати (млрд. \$ США)	Зміни (%) 2021-2022
Африка	39,4	-5,3
Північна Африка	(19,1)	-3,2
Субекваторіальна Африка	20,3	-7,3
Америка	961	0,3
Центральна Америка і Карибський басейн	11,2	-6,2
Північна Америка	904	0,7
Південна Америка	46,1	-6,1
Азія та Океанія	575	2,7
Центральна Азія	1,4	-29
Східна Азія	397	3,5
Океанія	35,3	0,5
Південна Азія	98,3	4,0
Південно-Східна Азія	43,1	-4,0
Європа	480	13
Центральна і Західна Європа	345	3,6
Східна Європа	135	58
Близький Схід	(184)	3,2
Світ загалом	2 240	3,7

() – приблизна оцінка.

Примітка: Цифри витрат і ВВП наведені в \$ США в поточних цінах і за поточними обмінними курсами. Зміни наведені в реальних цінах за постійним курсом \$ США (2021р.).

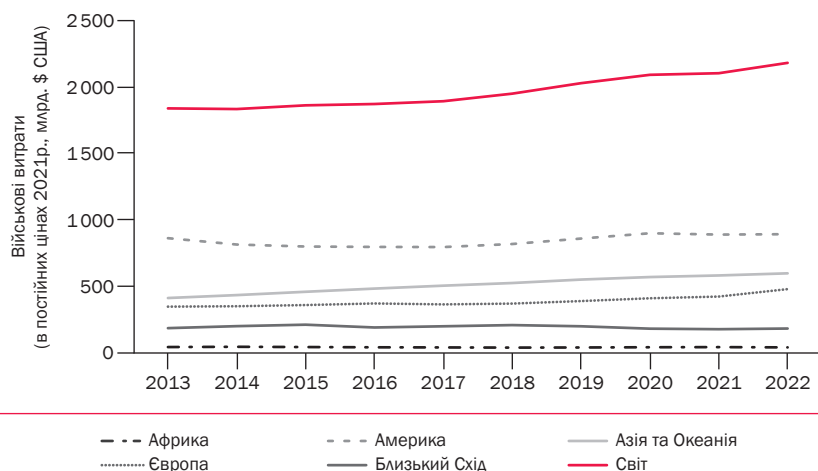
техніки. Власні військові витрати України зросли більш ніж у сім разів і становлять понад третину економіки країни. Російські військові витрати теж зросли на 9,2%, незважаючи на економічні санкції країн Заходу.

Інші тенденції регіональних витрат

Орієнтовні військові витрати на Близькому Сході зросли вперше за чотири роки – на 3,2%. Саудівська Аравія найбільше витрачає на військові потреби в регіоні,

ВІЙСЬКОВІ ВИТРАТИ ЗА РЕГІОНАМИ, 2013-2022рр.

і її зростання на 16% стало головним чинником зростання регіонального показника. В Ізраїлі, другому за витратами на Близькому Сході, військові витрати впали на 4,2%.

Витрати в Азії та Океанії у 2022р. зросли на 2,7%. Триваюча військова модернізація Китаю і збільшення витрат Індії та Японії були основними факторами зростання військових витрат у регіоні. Військовий тягар Японії третій рік поспіль перевищував 1% і був найбільшим з 1960р. Крім того, Уряд оголосив про плани збільшити загальні витрати на безпеку до 2% ВВП до 2027р. Зміни в японській політиці безпеки є наслідком зростання регіональної напруженості, особливо у відносинах з Китаєм і Північною Кореєю. Військові витрати Китаю, другого за витратами у світі, зростали 28-й рік поспіль – на 4,2%. Це скоротило розрив між ним та США.

Хоча США залишалися світовим лідером за військовими витратами, надзвичайно високий рівень інфляції перетворив номінальне збільшення військових витрат

на 8,8% у реальне збільшення на 0,7%. Як наслідок, загальні військові витрати в Америці зросли лише на 0,3%.

Єдиним регіоном, де військові витрати знизилися, стала Африка – на 5,3%. Це перше зменшення в регіоні з 2018р. і найбільше з 2003р. Погані економічні показники та стихійні лиха в країнах, що найбільше витрачають в цьому регіоні, призвели до падіння військових витрат, незважаючи на існуючі виклики безпеці.

“Перша сотня” СІПРІ

Продажі зброї 100 найбільших компаній-виробників озброєнь і військових послуг (*Top 100* СІПРІ) у 2021р. (останній рік, за який є дані) склали \$592 млрд., що на 1,9% вище, ніж у 2020р., і тенденція до зростання зберігається принаймні з 2015р. Зростання відбулося, незважаючи на триваючі наслідки пандемії, зокрема, зброї в ланцюгах постачання, дефіцит робочої сили і нестачу напівпровідників. США продовжують домінувати в рейтингу, маючи там 40 компаній із загальним обсягом продажів озброєнь у \$299 млрд. ●

6. МІЖНАРОДНІ ПОСТАВКИ ОЗБРОЄНЬ

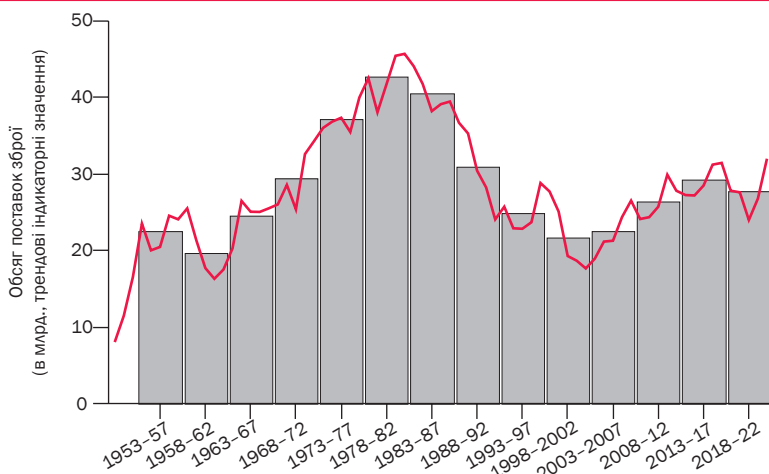
Обсяг міжнародних поставок основних систем озброєнь за п'ятирічний період 2018-2022рр. був на 5,1% нижчим, ніж у 2013-2017рр., і на 3,9% вищим, ніж у 2008-2012рр. Обсяг поставок у 2018-2022рр. був одним із найвищих після закінчення Холодної війни, але все ще приблизно на 35% нижчим за загальні показники 1978-1982 та 1983-1987рр., коли поставки зброї досягли піку. Придбання зброї державами, часто в іноземних постачальників, значною мірою обумовлене збройними конфліктами та політичною напруженістю. Існують серйозні ознаки зростання напруженості в багатьох регіонах, особливо у Європі, після вторгнення Росії в Україну, і схоже, що в найближчі роки ще більший зросте попит на основні системи озброєнь, значна частина якого буде задовольнятися поставками з-за кордону.

Постачальники основних систем озброєнь

СППРІ нараховує 63 держави-експортери основних систем озброєнь у 2018-2022рр., але більшість із них – дрібні експортери. 25 найбільших постачальників забезпечили 98% загального експорту, а 5 основних постачальників у цей період – США, Росія, Франція, Китай і Німеччина – 76% загального обсягу експорту.

США та Росія (до 1992р. – Радянський Союз) з 1950р. незмінно були найбільшими постачальниками. Однак у 2018-2022рр. США зміцнили свої позиції найбільшого у світі постачальника зброї, і розрив між ними та Росією збільшився. У 2018-2022рр. експорт озброєнь США був на 14% вищим, ніж у 2013-2017рр., а його частка в загальному світовому експорті зросла з 33 до 40%. Навпаки, російський експорт зброї скоротився на 31%, а її частка в загальносвітовому обсязі впала з 22 до 16%.

ТЕНДЕНЦІЇ ПОСТАВОК ОСНОВНИХ СИСТЕМ ОЗБРОЄНЬ, 1955-2022рр.

Примітка: Гістограма показує середній обсяг поставок озброєнь за 5-річні періоди, а лінійний графік – річні обсяги.

ГОЛОВНІ ЕКСПОРТЕРИ ТА ІМПОРТЕРИ ОСНОВНИХ СИСТЕМ ОЗБРОЄНЬ, 2018-2022рр.

Експортер	Частка у світі (%)	Імпортер	Частка у світі (%)
1 США	40	1 Індія	11
2 Росія	16	2 Саудівська Аравія	9,6
3 Франція	11	3 Катар	6,4
4 Китай	5,2	4 Австралія	4,7
5 Німеччина	4,2	5 Китай	4,6
6 Італія	3,8	6 Єгипет	4,5
7 Велика Британія	3,2	7 Південна Корея	3,7
8 Іспанія	2,6	8 Пакистан	3,7
9 Південна Корея	2,4	9 Японія	3,5
10 Ізраїль	2,3	10 США	2,7

Відомі плани майбутніх поставок переконливо вказують на те, що розрив між США та Росією збільшуватиметься, і за кілька років Росія може вже не бути другим за обсягами постачальником основних систем озброєнь.

Експорт зброї Францією, третім постачальником, з 2013-2017 по 2018-2022рр. виріс на 44%, а експорт Китаю та Німеччини скоротився на 23% та 35%, відповідно.

Імпортери основних систем озброєнь

СІПРІ рахує 167 держав імпортерами основних систем озброєнь у 2018-2022рр. До п'ятірки найбільших імпортерів зброї увійшли Індія, Саудівська Аравія, Катар, Австралія та Китай, на які разом припадало 36% загального імпорту зброї. Регіоном, який імпортував найбільше основних систем озброєнь у 2018-2022рр., була Азія та Океанія з 41% загальносвітового обсягу, за нею йшли Близький Схід (31%),

ІМПОРТ ОСНОВНИХ СИСТЕМ ОЗБРОЄНЬ ЗА РЕГІОНАМИ

Регіон-одержувач	Частка у світі (%), 2018-2022	Зміна (%) обсягів імпорту з 2013-17 по 2018-2022
Африка	5,0	-40
Америка	5,8	-21
Азія та Океанія	41	-7,5
Європа	16	47
Близький Схід	31	-8,8

Європа (16%), Америка (5,8%) та Африка (5%). З 2013-2017 по 2018-22рр. потік зброї до Європи виріс на 47%, а до Африки (-40%), Америки (-21%), Близького Сходу (-8.8%) і Азії та Океанії (-7.5%) зменшився.

Багато зі 167 імпортерів беруть пряму участь у збройних конфліктах або мають напружені стосунки з іншими державами, де імпортовані основні системи озброєнь відіграють важливу роль. Чимало експортерів безпосередньо зацікавлені або є учасниками принаймні деяких конфліктів і напружених ситуацій, що частково пояснює, чому вони готові постачати зброю, навіть, якщо постачання нібито суперечить їхній офіційній політиці експорту зброї.

Фінансова вартість експорту зброї державами

Хоча дані поставок зброї СІПРІ не відображають їхню фінансову вартість, багато країн-експортерів зброї публікують цифри фінансової вартості свого експорту зброї. На основі цих даних СІПРІ оцінює загальну вартість світової торгівлі зброєю щонайменше у \$127 млрд. у 2021р. (останній рік, за який є фінансові дані), проти \$95 млрд. (у постійних доларах США 2021р.) у 2012р. Загальна вартість торгівлі зброєю у 2021р. склала близько 0,5% всієї світової міжнародної торгівлі у 2021р. ●

7. СВІТОВІ ЯДЕРНІ СИЛИ

На початок 2023р. дев'ять держав – США, Росія, Велика Британія, Франція, Китай, Індія, Пакистан, Корейська Народно-Демократична Республіка (КНДР або Північна Корея) та Ізраїль – разом мали приблизно 12 512 одиниць ядерної зброї, з яких 9 576 вважалися придатними для використання. За оцінками, 3 844 із цих боєголовок знаходились у військах, у т.ч. близько 2 000 перебували в стані високої бойової готовності – така ж кількість, як і попереднього року.

Ядерні арсенали

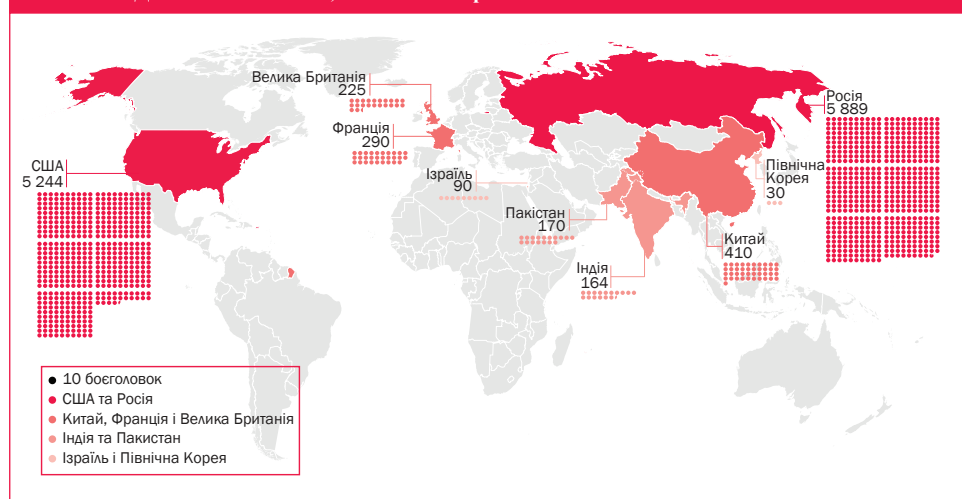
Загальна кількість ядерних боєголовок у світі продовжує скорочуватися, але в першу чергу через те, що США і Росія демонтують зняті з експлуатації боєголовки. Скорочення ж числа боєголовок, що стоять на озброєнні, зупинилось, і їхня кількість знову зростає. Одночасно США і Росія реалізують масштабні та дорогі програми заміни й модернізації своїх

ядерних боєголовок, ракетних, авіаційних та підводних систем доставки, а також потужностей з виробництва ядерної зброї.

Китай знаходиться у процесі масштабної модернізації та збільшення свого ядерного арсеналу. Очікується, що його ядерні запаси зростатимуть у наступне десятиліття, і за деякими прогнозами, в цей період він розгорне не менше міжконтинентальних балістичних ракет (МБР), ніж Росія чи США. Однак загальні запаси ядерних боєголовок Китаю, імовірно, залишаться меншими, ніж у цих держав.

Ядерні арсенали інших ядерних держав ще менші, але всі вони розробляють або розгортають нові системи зброї, або оголосили про намір зробити це. Індія та Пакистан теж збільшують свої запаси ядерної зброї, про плани збільшити свої запаси заявила і Велика Британія. Військова ядерна програма Північної Кореї залишається основою її стратегії національної безпеки, вона могла зібрати до 30 одиниць ядерної зброї і має змогу виробити ще більше.

СВІТОВІ ЯДЕРНІ АРСЕНАЛИ, СІЧЕНЬ 2023р.

Примітка: Кордони на цій карті не означають підтвердження чи згоди СІПРІ.

8. ЯДЕРНЕ РОЗЗБРОЄННЯ, КОНТРОЛЬ ОЗБРОЄНЬ ТА НЕРОЗПОВСЮДЖЕННЯ

Важливість угод і зобов'язань стосовно контролю озброєнь було підкреслено на початку 2022р. у спільній заяві керівників п'яти постійних членів Ради Безпеки ООН (Китай, Франція, Росія, Велика Британія, США – Р5) про “Запобігання ядерної війни та уникнення гонки озброєнь”. Але повномасштабне вторгнення в лютому 2022р. однієї з цих ядерних держав – Росії – в сусідню неядерну державу – Україну – призвело до серйозного відступу двосторонньої і багатосторонньої взаємодії у контролі ядерних озброєнь протягом решти року. До кінця 2022р. навіть діалог Р5 було призупинено, і процес, за повідомленнями, обмежувався контактами на рівні експертів. Якщо дипломатичні тенденції не зміняться, новий і більш небезпечний етап у контролі озброєнь вже не за горами.

Напади на українські ядерні об'єкти

Війна створила для Міжнародного агентства з атомної енергії (МАГАТЕ), української влади та персоналу українських ядерних об'єктів безпрецедентні загрози ядерній безпеці та захисту. Ніколи раніше діючі атомні електростанції не зазнавали артилерійських або ракетних ударів з боку державних збройних сил і не були окуповані військовими. У 2022р. МАГАТЕ організувало кілька відряджень технічних фахівців в Україну, а згодом запровадило постійну присутність на всіх чотирьох атомних електростанціях. МАГАТЕ також запропонувало концептуальну основу – “сім незамінних принципів ядерної безпеки” – для усунення загроз ядерним об'єктам у воєнний час.

Діалоги з питань стратегічної безпеки

Хоча двосторонні переговори між Росією та США на початку 2022р. продовжились, вони виявили розбіжності у позиціях з кількох ключових нерозв'язних питань. Вторгнення в лютому спонукало США призупинити діалог, і згодом двостороння взаємодія між двома країнами була обмежена. Загальна ситуація також вплинула на виконання їхніх зобов'язань за Договором про подальше скорочення та обмеження стратегічних наступальних озброєнь (Новий СНО) 2010р. і переговори про його потенційного наступника. Незважаючи на те, що Росія та США продовжували виконувати більшість положень Нового СНО у 2022р., у серпні Росія повідомила США, що не готова відновити інспекції на об'єктах, пов'язаних з ядерною зброєю. Призупинення діалогу про стратегічну стабільність також означало відсутність переговорів про систему контролю за озброєнням, яка б замінила Новий СНО після закінчення терміну його дії у 2026р.

Стосовно запропонованого двостороннього діалогу зі стратегічної стабільності між Китаєм і США не було жодного прогресу. Китай не бажав брати участь у переговорах стосовно контролю за озброєнням без попередніх умов.

Іран та СВПД

Через військову підтримку Іраном Росії війна в Україні завадила навіть переговорам про поновлення Спільного всеохопного плану дій (СВПД) стосовно іранської ядерної програми. Переговори, які почались у Відні в квітні 2021р., у 2022р. тривали без результату. Переговори ще більше ускладнювали розслідування МАГАТЕ попередньої ядерної діяльності Ірану та придушення Урядом протестів у країні. Незважаючи на те, що важко побачити

**ЗАГАЛЬНА КІЛЬКІСТЬ СТРАТЕГІЧНИХ НАСТУПАЛЬНИХ ОЗБРОЄНЬ РОСІЇ ТА США
ЗА НОВИМ ДОГОВОРОМ ПРО СНО НА 5 лютого 2011р. і 1 вересня 2022р.**

Категорія	Ліміт за Договором ^a	Росія			США		
		Лютий 2011	Вересень 2022	Зміна	Лютий 2011	Вересень 2022	Зміна
Розгорнуті МБР, БРПЧ та важкі бомбардувальники	700	521	540	+19	882	659	-223
Ядерні боеголовки на розгорнутих МБР, БРПЧ та важких бомбардувальниках ^b	1 550	1 537	1 549	+12	1 800	1 420	-380
Розгорнуті та нерозгорнуті носії МБР, БРПЧ та важкі бомбардувальники	800	865	759	-106	1 124	800	-324

МБР – міжконтинентальна балістична ракета; БРПЧ – балістична ракета на підводному човні.

^a Договір набув чинності 5 лютого 2011р. Ліміту за Договором потрібно було досягти до 5 лютого 2018р.

^b Кожен важкий бомбардувальник, оснащений крилатими ракетами чи авіабомбами, рахується як носій однієї боеголовки, хоча літак може нести більше бойове навантаження.

якусь альтернативу, яка б вирішила ключові проблеми Ірану і США так само ефективно, як СВПД, голоси з обох сторін продовжували сумніватися в довгостроковій вигоді від його відновлення. Натомість сторони, схоже, готові змиритися зі статус-кво, незважаючи на збитки та ризики.

Конференція з огляду ДНЯЗ

В серпні 2022р. міжнародне співтовариство наблизилось, але не змогло досягти згоди на 10-й Оглядовій конференції з Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ) 1968р. Майже всі держави-учасниці були готові досягти консенсусу стосовно змісту. Було вироблено компромісний текст, попри розбіжності з питань, які заважали на минулій Оглядовій конференції (наприклад, Близькосхідна резолюція 1995р.) або могли завадити на цій конференції (як тристоронній пакт безпеки 2021р. Австралії, Великої Британії та США (AUKUS) і зв'язок між ДНЯЗ і Договором про заборону ядерної зброї (ДЗЯЗ) 2017р.). Відсутність консенсусу пов'язують з Росією. Оскільки дві оглядові конференції поспіль

завершилися без змістовного результату чи рекомендацій на основі консенсусу, сторони домовилися утворити робочу групу з подальшого вдосконалення процесу огляду ДНЯЗ перед конференцією 2026р.

Договір про заборону ядерної зброї

Перша зустріч держав-учасниць ДЗЯЗ досягла згоди з кількох ключових питань. Крім створення науково-консультативної групи, сторони одноголосно ухвалили політичну декларацію та план дій. Останній містить 50 конкретних дій, включаючи дії з універсалізації; допомогу жертвам, відновлення навколишнього середовища та міжнародну співпрацю й допомогу; науково-технічні консультації на підтримку впровадження; підтримку режиму більш широкого ядерного роззброєння та нерозповсюдження; залучення; імплементацію гендерних положень договору. Однак, оскільки всі ядерні держави – не учасники ДЗЯЗ, зберігаються величезні складнощі для досягнення основної мети договору – ядерного роззброєння. ●

9. ХІМІЧНІ, БІОЛОГІЧНІ ТА МЕДИЧНІ ЗАГРОЗИ БЕЗПЕЦІ

У 2022р. коронавірус, що викликає *Covid-19*, залишався досить поширеним, але значно менш фатальним, ніж у 2020-2021рр.; у більшості країн він спричинив хіба що обмежені зміни в суспільній поведінці. Але походження пандемії продовжувало залишатися політично спірним питанням, не вирішеним на кінець 2022р. Крім того, у липні 2022р. надзвичайною ситуацією в галузі охорони здоров'я, що викликає міжнародне занепокоєння, оголосили ескалацію спалаху віспи у світі. У 2022р. тривало обговорення нового міжнародного договору стосовно кращого запобігання, готовності та реагування на пандемії.

Контроль біологічних озброєнь

Тривала кампанія Росії стосовно того, що вона називає брудною діяльністю західних “біолабораторій”, активізувалася у 2022р. Її результатом стала офіційна консультативна зустріч відповідно до статті V Конвенції 1972р. про заборону біологічної та токсинної зброї (КБРЗ) у вересні 2022р. та кілька раундів обговорень у Раді Безпеки ООН, кульмінацією яких став безпрецедентний запит від Росії в жовтні 2022р. стосовно розслідування «військової біологічної діяльності в Україні». Члени РБ ООН не визнали докази Росії переконливими і проголосували проти пропозиції Росії.

Основні заходи діяльності з біологічного роззброєння та нерозповсюдження у 2022р. були пов'язані з підготовчим комітетом КБТЗ, Першим комітетом Генеральної Асамблеї ООН та дев'ятою Оглядовою

конференцією (RevCon9) КБТЗ.

Незважаючи на поточні геополітичні виклики, тривалу тупикову ситуацію з КБТЗ і звинувачення Росії, рік завершився скромним успіхом RevCon9: узгоджено міжсесійну програму роботи на 2023-2026рр. та створено робочу групу зі зміцнення КБТЗ.

Контроль хімічних озброєнь і роззброєння

У 2022р. між державами-учасницями Конвенції про заборону хімічної зброї (КЗХЗ) 1993р. зберігався ряд розбіжностей, у т.ч. стосовно ймовірного застосування хімічної зброї та роботи слідчих груп Організації із заборони хімічної зброї (ОЗХЗ). Розслідування ймовірного використання хімічної зброї в Сирії тривали, і хоча в 2022р. не повідомлялось про нові випадки застосування хімічної зброї, кількість підтверджених випадків зросла до 20 із 71, які Місія зі встановлення фактів розслідувала з 2014р.

В кінці 2022р. ОЗХЗ вважала, що декларація Сирії про її програму хімічної зброї “все ще не може вважатися точною і повною”.

За межами Сирії у 2022р. також тривали деякі, в основному безрезультатні, подальші дії у зв'язку з отруєнням громадянина РФ О.Навального нервово-паралітичною речовиною *Новичок* у 2020р., а також численними, але не доведеними звинуваченнями у незаконній хімічній діяльності під час війни в Україні.

США є єдиною державою-учасницею КЗХЗ, що задекларувала наявність хімічної зброї, яку ще належить знищити. Очікується, що роботи з остаточного знищення завершаться згідно з графіком до кінця 2023р. ●

10. КОНТРОЛЬ ЗВИЧАЙНИХ ОЗБРОЄНЬ І РЕГЛАМЕНТАЦІЯ НОВИХ ВІЙСЬКОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Контроль звичайних озброєнь у Європі

Європа – єдиний регіон, де створено цілісну архітектуру контролю звичайних озброєнь. Однак геополітичні розбіжності між Росією та більшою частиною Європи спричинили її ерозію аж до межі руйнування або неактуальності. Зокрема, Віденський документ 2011р., який визначає європейські заходи зміцнення довіри та безпеки, зміг привернути критичну увагу до нарощування військової сили Росії на кордоні з Україною, але не запобіг повномасштабному російському вторгненню в лютому 2022р. Існуючі інструменти контролю звичайних озброєнь теж, здається, мало допомогли врегулюванню інших давніх глючних конфліктів у Європі, і відновити новий порядок, який передбачає контроль за озброєнням, буде надзвичайно важко.

Застосування негуманної зброї у російсько-українській війні

Сучасні дебати про контроль звичайних озброєнь значною мірою визначає концепція “гуманітарного роззброєння”.

На необхідність дієвого та ефективного закону про гуманітарне роззброєння вказує вторгнення Росії в Україну та використання там касетних боєприпасів, протипіхотних мін (ППМ) і вибухової зброї в населених районах. Такі удари призвели до великої кількості жертв серед цивільного населення, а також викликали міжнародне засудження саме через те, що вони були пов’язані з застосуванням зброї, забороненої або обмеженої договорами та нормами гуманітарного роззброєння.

АВТОНОМНІ СИСТЕМИ ОЗБРОЄНЬ

Група урядових експертів з 2017р. веде роботу з регулювання автономних систем озброєнь (АСО). Під час дискусій у 2022р. більшість держав погодилися, що “нормативна та робоча база”, яка регулює АСО, потребує подальшого розвитку, і одним із можливих шляхів є дворівневий підхід: заборона певних видів АСО та введення конкретних обмежень та вимог до розробки й використання всіх інших АСО. Однак кілька держав продовжували виступати проти навіть такого підходу.

Регламентация негуманної зброї

Невелика кількість держав, які вирішили зберегти, розробляти або використовувати зброю, яку інші вважають негуманною, неодноразово накладали вето або зупиняли процес посилення основних багатосторонніх договорів з регламентації такої зброї. Тим не менш у 2022р. відбулось чотири позитивних зрушення. По-перше, окремий процес під керівництвом Ірландії завершився ухваленням 83 державами у листопаді 2022р. політичної декларації стосовно застосування вибухової зброї в населених районах. По-друге, у грудні 2022р. Генасамблея ООН консенсусом ухвалила Принципи захисту навколишнього середовища у зв’язку зі збройними конфліктами. По-третє, у червні 2022р. США оголосили про нову політику стосовно ППМ, фактично забороняючи їх передачу, розробку, виробництво та придбання. Нарешті, держави погодилися розглянути можливість обговорення впливу технологічних розробок на виробництво стрілецької зброї та легких озброєнь (СЗЛО), продовжили визнання гендерних наслідків незаконних СЗЛО та розпочали роботу над розробкою нової глобальної структури поводження з боєприпасами. ●

11. КОСМОС ТА КІБЕРПРОСТІР

Космічні системи та інша критична інфраструктура були мішенню постійних кібератак під час війни в Україні, що вказує на зростаюче значення та злиття сфери космосу та кіберпростору. Так, кібернапад на наземні термінали комерційної компанії супутникового зв'язку викликав резонанс по всій Європі. Також відбувались кібернапади на ключові українські державні відомства, такі як Міноборони, та на Збройні Сили. Крім того, націлені на сільськогосподарські, фінансові та інформаційні установи кібернапади порушили українські мережі зв'язку та об'єкти енергетики. Оскільки деякі атаки розмивають межу між кіберзлочинністю та кібервійною, зачіпають і військовий, і цивільний сектори, долаючи державні кордони, війна в Україні вказує на проблеми, які мають вирішити міжнародні органи керування діяльністю у космосі та кіберпросторі.

Ці напади на межі космосу і кіберпростору тимчасово або назавжди унеможливають базові послуги. Оскільки відповідальних за такі кібератаки знайти важко, на багатосторонніх форумах з управління космосом і кіберпростором обговорювали необхідність подальших заходів з визначення відповідальності держав та запобігання або пом'якшення наслідків для цивільного населення.

Управління в космосі

В царині управління в космосі дрібним, але важливим кроком уперед стало успішне ухвалення резолюції про заборону випробувань протиракет прямого виведення на орбіту з руйнуванням та утворенням уламків (DA-ASAT) більшістю держав на Генасамблеї ООН. Руйнівні випробування DA-ASAT були серед загроз космічним

НА СТИКУ КОСМОСУ Й КІБЕРНЕТИКИ

Перетин космосу та кіберпростору – стик космосу й кібернетики – має принаймні три важливі аспекти. По-перше, існує можливість для кібернападів на космічні системи, зокрема на цифрові компоненти, що використовуються для передачі даних. По-друге, ці дві сфери мають схожі проблеми міжнародного управління через труднощі у визначенні нападника і встановленні відповідальності держави. По-третє, міжнародне право, включно з міжнародним гуманітарним правом, застосовується як до космосу, так і до кіберпростору, але оскільки їхні системи часто мають подвійне – цивільне та військове – призначення і використовуються кількома державами, виникають питання стосовно законності націлювання на такі системи.

системам, які обговорювала відкрита робоча група ООН зі зменшення космічних загроз, скликана згідно з резолюцією 76/231 на першу і другу сесії в 2022р. Але з огляду на триваючі бойові дії в Україні та різні погляди на пріоритети управління в космосі, досягти консенсусу з майбутніх заходів шляхом обговорень буде складно.

Управління в кібернетиці

Що стосується управління в кібернетиці, друга відкрита робоча група з “безпеки та використання інформаційно-телекомунікаційних технологій 2021-2025” продовжила свою роботу в складних геополітичних умовах. Перший комітет Генасамблеї ООН привітав пропозицію стосовно Програми дій, яка має забезпечити постійний, інклюзивний, практичний механізм після завершення поточної відкритої робочої групи. Проте ця пропозиція залишається спірною, як і участь у цих засіданнях ООН приватного сектору та неурядових організацій. Крім того, триваючі кібернапади на цивільну критичну інфраструктуру, імовірно,

здійснювані як російськими, так і українськими державними та недержавними суб'єктами до та під час конфлікту в Україні, демонструють труднощі забезпечення виконання добровільних норм, вироблених в ході поточного процесу ООН.

Однак заходи і механізми, необхідні для забезпечення дотримання норм у кіберпросторі, зовсім не бездіяльні. В рамках другої відкритої робочої групи було розроблено заходи з розбудови кіберпотенціалу та довіри, включаючи створення довідника контактів. Крім того, міжнародна поліцейська співпраця у затриманні кіберзлочинців розвивається не лише з Україною, але навіть між Росією та США.

Міжнародний саміт Ініціативи з боротьби з програмами-вимагачами у 2022р. запропонував план протидії програмам-вимагачам, які використовуються у кібервійні, та боротьби з кіберзлочинністю. Співпраця з промисловістю також розвивається, про що свідчить прохання Уряду США до Microsoft надати код шкідливого програмного забезпечення FoxBlade європейським країнам, щоб допомогти їм боротися з кібератаками.

Нормотворча роль недержавних суб'єктів

Співпраця Уряду з приватним сектором у кіберпросторі аналогічна космічній сфері, де комерційні організації все більше залучають для забезпечення військових послуг. Крім того, заяви Росії стосовно можливого удару по комерційних космічних засобах, які

ДЕЯКІ ТИПИ ШКІДЛИВИХ ПРОГРАМ, ЩО ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ ПРИ КІБЕРНАПАДАХ

Backdoor

Інструменти обходу захисту даних забезпечують доступ до комп'ютерної системи чи закритих даних, обходячи механізми безпеки системи.

Ransomware

Програми-вимагачі загрожують оприлюднити дані жертви чи назавжди заблокувати доступ у разі несплати викупу.

Trojan

Троян завантажує на комп'ютер зловмисне програмне забезпечення під виглядом звичайної програми.

Wiper

Стирає дані користувача та інформацію про розділи підключених дисків, роблячи систему непридатною і невідновлюваною.

надають підтримку українським військовим, означають потенційну ескалацію та вплив на управління. Однак заперечення деяких держав проти залучення недержавних організацій до процесів ООН з регулювання космосу та кіберпростору створюють довгострокові проблеми стосовно участі як урядів, так і приватного сектору не лише у розробці норм, а й у їх виконанні. ●

12. КОНТРОЛЬ НАД ТОРГІВЛЕЮ ТОВАРАМИ ПОДВІЙНОГО ВИКОРИСТАННЯ ТА ЗБРОЄЮ

У 2022р. тривали світові, багатосторонні та регіональні зусилля з посилення контролю за торгівлею товарами військового призначення та подвійного використання, пов'язаними зі звичайною, хімічною, біологічною та ядерною зброєю і системами її доставки. Але вторгнення Росії в Україну в лютому 2022р. підірвало або суттєво завадило діям держав з координації експортних заходів.

Договір про торгівлю зброєю

Восьма конференція держав-учасниць Договору про торгівлю зброєю (ДТЗ) 2013р. в серпні 2022р. зосередилась на контролі після відвантаження та вперше скликала Форум з обміну інформацією про зміну місця призначення. Як і в попередні роки, рівень звітності знизився. Незважаючи на постійне, але повільне зростання кількості держав-учасниць, залишаються значні прогалини в членстві, особливо серед держав Азії та Близького Сходу.

Багатосторонні ембарго на поставки зброї

У 2022р. діяли 14 ембарго ООН, 22 ембарго Європейського Союзу (ЄС) і 1 ембарго Ліги Арабських Держав. Часткове ембарго ООН на постачання зброї до Гаїті, запропоноване Китаєм, було єдиним новим багатостороннім ембарго на постачання зброї у 2022р. і першим новим ембарго ООН на поставки зброї з 2018р. Рівень міжнародної згоди стосовно рішень про скасування чи подовження ембарго ООН на поставки зброї у 2022р. погіршився через розбіжності між Китаєм, Росією та кількома подібно налаштованими африканськими державами, з одного боку, і переважно державами Заходу, з іншого. Це проявилось у дискусіях про поширення

ДІЮЧІ БАГАТОСТОРОННІ ЕМБАРГО НА ПОСТАВКИ ЗБРОЇ, 2022р.

ООН (14 ембарго)

- Афганістан (НУС, Талібан)
- Центральнаафриканська Республіка (часткове; НУС) • Демократична Республіка Конго (часткове; НУС) • Гаїті (НУС) • Іран (часткове) • Ірак (НУС) • ІДІЛ (Da'esh), Аль-Каїда і пов'язані з ними люди та організації • Північна Корея • Ліван (НУС) • Лівія (часткове; НУС) • Сомалі (часткове; НУС) • Південний Судан • Судан (Дарфур) (часткове) • Ємен (НУС)

Європейський Союз (22 ембарго)

Виконання ембарго ООН (11):

- Афганістан (НУС, Талібан)
- Центральнаафриканська Республіка (часткове; НУС) • Демократична Республіка Конго (часткове; НУС) • Гаїті (НУС) • Ірак (НУС) • ІДІЛ (Da'esh), Аль-Каїда і пов'язані з ними люди та організації • Північна Корея • Ліван (НУС) • Лівія (часткове; НУС) • Сомалі (часткове; НУС) • Ємен (НУС)

Ембарго ЄС на поставки зброї з ширшим за відповідники ООН охопленням (3):

- Іран • Південний Судан • Судан

Ембарго без відповідника ООН (8):

- Білорусь • Китай • Єгипет • М'янма • Росія • Сирія • Венесуела • Зімбабве

Ліга Арабських Держав (1 ембарго)

- Сирія

ІДІЛ – Ісламська держава Іраку та Леванту; НУС – неурядові сили; часткове – ембарго дозволяє поставки відповідній державі за умови, що держава-постачальник чи одержувач отримала дозвіл або повідомила відповідний Комітет із санкцій ООН чи РБ ООН.

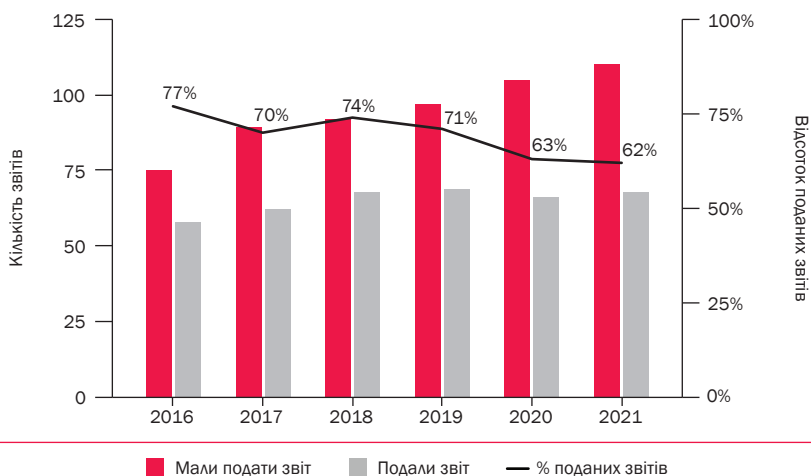
систем сповіщення та дозволу на постачання зброї силам урядів, які підлягають ембарго ООН на поставку зброї, на кілька держав Субекваторіальної Африки.

Торгові обмеження для Росії та Білорусі

Разом із США та 10 державами-однодумцями ЄС запровадив ряд орієнтованих на безпеку торговельних обмежень стосовно Росії та Білорусі, які реалізуються через внутрішні системи

**КІЛЬКІСТЬ ДЕРЖАВ-УЧАСНИЦЬ ДОГОВОРУ ПРО ТОРГІВЛЮ ЗБРОЄЮ,
ЩО НАДАВАЛИ РІЧНІ ЗВІТИ, 2016-2021рр.**

експортного контролю держав-учасниць – найширші за всю історію, накладені на велику індустріальну державу після Холодної війни.

Ці обмеження явно порушили потік деталей і компонентів для російської оборонної промисловості. Тим не менше є свідчення того, що Росія продовжувала купувати багато з цих товарів у держав, що не входять до групи, яка запровадила зазначені заходи контролю, що викликає сумніви в ефективності цих заходів.

Режимы экспортного контроля

Посилення геополітичної напруженості, викликане вторгненням Росії в Україну, суттєво вплинуло на роботу чотирьох багатосторонніх режимів експортного контролю: Австралійської групи (з хімічної та біологічної зброї), Режиму контролю за ракетними технологіями (РКРТ), Групи ядерних постачальників (ГЯП) і Вассенаарської домовленості про контроль за експортом звичайних озброєнь та товарів і технологій подвійного використання (ВД), але по-різному і різною мірою. Незважаючи на ці виклики, усі режими повернулися до проведення пленарних засідань офлайн,

обмінювалися досвідом і передовою практикою, ухвалили ряд змін до своїх контрольних списків і продовжили технічні обговорення.

Контроль ЕС

Для реалізації чотирьох режимів експортного контролю на своєму спільному ринку в ЄС створили спільну правову основу для контролю над експортом, посередництвом, транзитом, перевалкою товарів, програмного забезпечення і технологій подвійного використання, а також деякої військової продукції. Протягом 2022р. ЄС вжив заходів на виконання нової версії Регламенту стосовно подвійного використання, який набув чинності в 2021р. ЄС та його держави-учасниці також повідомили про кроки, вжиті для імплементації Регламенту перевірки прямих іноземних інвестицій, і продовжували розширювати координацію з США в рамках Ради з торгівлі та технологій, створеної в 2021р. Крім того, в ЄС почали роботу над переглядом спільної позиції та обговорили майбутню регламентацію експорту військової техніки, що фінансується Європейським фондом миру. ●

ДОДАТКИ

Угоди з контролю над озброєннями та з роззброєння чинні станом на 1 січня 2023р.

- 1925 Протокол про заборону застосування на війні задушливих, отруйних або інших подібних газів та бактеріологічних засобів (Женевський протокол від 1925р.)
- 1948 Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього (Конвенція про геноцид)
- 1949 IV Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни та Додаткові Протоколи I і II, що стосуються захисту жертв збройних конфліктів міжнародних і неміжнародного характеру
- 1959 Договір про Антарктику
- 1963 Договір про заборону випробувань ядерної зброї в атмосфері, у космічному просторі та під водою (Договір про часткову заборону ядерних випробувань)
- 1967 Договір про принципи діяльності держав по дослідженню і використанню космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла (Договір про космічний простір)
- 1967 Договір про заборону ядерної зброї у Латинській Америці та Карибському басейні (Договір Тлателолко)
- 1968 Договір про нерозповсюдження ядерної зброї (Договір про нерозповсюдження, ДНЯЗ)
- 1971 Договір про заборону розміщення на дні морів і океанів та в його надрах ядерної зброї та інших видів зброї масового знищення (Договір про морське дно)
- 1972 Конвенція про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) і токсинної зброї та про їх знищення (Конвенція про біологічну та токсинну зброю, КБТЗ)
- 1974 Договір про обмеження підземних випробувань ядерної зброї (Договір про поріг заборони випробувань, ДПЗВ)
- 1976 Договір щодо підземних ядерних вибухів в мирних цілях (Договір про мирні ядерні вибухи, ДМЯВ)
- 1977 Конвенція про заборону військового або будь-якого ворожого використання засобів впливу на природне середовище (Конвенція Енмод)
- 1980 Конвенція про фізичний захист ядерного матеріалу та ядерних установок
- 1981 Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію (КНЗ, Конвенція про “негуманну” зброю)
- 1985 Договір про Південно-Тихоокеанську без’ядерну зону (Договір Раротонга)
- 1990 Договір про звичайні збройні сили в Європі (ДЗЗСЄ)
- 1992 Договір про відкрите небо
- 1993 Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення і застосування хімічної зброї та про її знищення (Конвенція про заборону хімічної зброї, КЗХЗ)
- 1995 Договір про зону, вільну від ядерної зброї, в Південно-Східній Азії (Бангкокський Договір)
- 1996 Договір про Африканську зону, вільну від ядерної зброї (Договір Пеліндаба)
- 1996 Угода про субрегіональний контроль над озброєннями (Флорентійська угода)
- 1997 Міжамериканська конвенція протидії незаконному виробництву та постачанню вогнепальної зброї, боєприпасів, вибухових речовин і супутніх матеріалів
- 1997 Конвенція про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їх знищення (Конвенція про ППМ)
- 1999 Міжамериканська конвенція про прозорість закупівель звичайних озброєнь

- 2001 Протокол про стрілецьку зброю і легкі озброєння, боєприпаси до них та інші супутні матеріали в регіоні Південно-африканського співтовариства розвитку (САДК)
- 2004 Найробський протокол про запобігання розповсюдженню, контроль і скорочення стрілецької зброї і легких озброєнь у районі Великих озер та Африканського Рогу
- 2006 Конвенція ЕКОВАС про стрілецьку зброю і легкі озброєння, боєприпаси до них та інші супутні матеріали
- 2006 Договір про Центральньо-Азійську зону, вільну від ядерної зброї (Семіпалатинський Договір)
- 2008 Конвенція про касетні боєприпаси
- 2010 Договір про подальше скорочення та обмеження стратегічних наступальних озброєнь (Новий СНО)
- 2010 Центральньоафриканська Конвенція про контроль над стрілецькою зброєю і легкими озброєннями, боєприпасами до них, складовими та компонентами, які можуть бути використані для їх виробництва, ремонту або складання (Кіншаська Конвенція)
- 2011 Віденський документ 2011р. про заходи зміцнення довіри та безпеки
- 2013 Договір про торгівлю зброєю (ДТЗ)
- 2017 Договір про заборону ядерної зброї (ДЗЯЗ)

Угоди, що не набули чинності станом на 1 січня 2023р.

- 1996 Договір про всеосяжну заборону ядерних випробувань (ДВЗЯВ)
- 1999 Угода з адаптації Договору про ЗЗСЄ

Міжнародні організації, співпраця в галузі безпеки

У 2022р. відбулися наступні події: Росію виключили з Ради Європи; Габон і Тонга стали членами Співдружності Націй; Сент Кітс і Невіс і Тонга стали членами Міжнародного агентства з атомної енергії; Призупинене членство Буркіна-Фасо в Африканському Союзі після військового перевороту. ●

ХРОНОЛОГІЯ ОБРАНИХ ПОДІЙ 2022р.	
3 січня	П’ять постійних членів РБ ООН виступили із спільною заявою про необхідність не допустити ядерної війни
24 лютого	Росія почала повномасштабне вторгнення в Україну
29 березня	Росія оголосила про відведення своїх військ від столиці України м.Києва
2 квітня	За посередництва ООН домовлено про припинення вогню між хуситами та міжнародно визнаним Урядом Ємену
23 травня	США разом з 13 іншими державами утворили Індо-Тихоокеанську економічну структуру
27-30 червня	Організація Північно-атлантичного Договору (НАТО) погодила нову Стратегічну концепцію і запросила до вступу Фінляндію та Швецію
22 липня	Росія та Україна підписали угоду про поновлення експорту українського зерна Чорним морем
17 серпня	В Китаї оголосили найвищий, “червоний” рівень небезпеки через спеку для щонайменше 138 міст і округів
26 вересня	У водах Данії та Швеції підірвано дві нитки газопроводу “Північний потік”, що постачав російський газ до Європи
6 жовтня	Президент США Джо Байден попередив про “Армагедон”, якщо Росія використає ядерну зброю в Україні.
2 листопада	Уряд Ефіопії та тиграйські лідери підписали мирну угоду, що поклала край дворічній громадянській війні
13 грудня	Міжнародне агентство з атомної енергії та Україна домовились забезпечити “постійну присутність фахівців з ядерної безпеки та захисту” на чотирьох АЕС

БАЗИ ДАНИХ СІПРІ

База даних військових витрат СІПРІ

Містить річні військові витрати країн з 1949р., що дозволяє порівнювати військові витрати країн у місцевій валюті за поточними цінами; у доларах США за поточними цінами; у доларах США за постійними цінами та обмінними курсами; і як частку валового внутрішнього продукту.

База даних поставок озброєнь СІПРІ

Містить усі міжнародні поставки основних систем звичайних видів озброєнь з 1950р. Найповніше загальнодоступне джерело інформації про міжнародні поставки озброєнь.

База даних військової промисловості СІПРІ

Містить дані річних загальних надходжень від продажу зброї та військових послуг з 2002р. понад 100 компаній – найбільших продавців світу. Включно з даними для китайських компаній, починаючи з 2015р.

База даних ембарго на поставки зброї СІПРІ

Містить інформацію про всі ембарго на поставки зброї, запроваджені міжнародними організаціями, такими як Європейський Союз чи ООН, або групами країн. Включає всі ембарго, що діють або діяли, починаючи з 1998р.

База даних національної звітності СІПРІ

Містить посилання на всі загальнодоступні національні звіти про експорт зброї і постійно оновлюється, з додаванням посилань на нові національні звіти про експорт зброї.

База даних багатосторонніх миротворчих операцій СІПРІ

Містить інформацію про всі миротворчі операції ООН та інших організацій з 2000р., з місцем проведення, датами розгортання та діяльності, мандатом, країнами-учасниками, чисельністю персоналу, бюджетом і кількістю жертв.

Бази даних СІПРІ доступні на вебсайті SIPRI. ●

ЯК ЗАМОВИТИ ЩОРІЧНИК СІПРІ 2023

Щорічник СІПРІ 2023: Озброєння, роззброєння та міжнародна безпека
(SIPRI Yearbook 2023: Armaments, Disarmament and International Security)

Виходить у друкованому вигляді та online у видавництві Oxford University Press.

ISBN 978-0-19-889072-0

Докладніше див. www.sipriyearbook.org

**STOCKHOLM INTERNATIONAL
PEACE RESEARCH INSTITUTE**

Signalistgatan 9
SE-169 72 Solna, Sweden
Telephone: +46 8 655 97 00
Email: sipri@sipri.org
Internet: www.sipri.org

ЩОРІЧНИК СІПРІ 2023

Озброєння, роззброєння та міжнародна безпека

Щорічник СІПРІ є авторитетним незалежним джерелом інформації та аналізу питань озброєнь, роззброєння та міжнародної безпеки. Він містить огляд подій у сфері міжнародної безпеки, озброєнь і технологій, військових витрат, виробництва та торгівлі зброєю, збройних конфліктів і їх врегулювання, а також заходів з контролю звичайної, ядерної, хімічної та біологічної зброї.

У цій брошурі стисло подано зміст 54-го випуску Щорічника СІПРІ, який охоплює події 2022р. і містить такі розділи:

- *Збройні конфлікти та врегулюванням конфліктів*, з оглядом глобальних і регіональних тенденцій збройних конфліктів, мирних процесів і миротворчих операцій, з особливою увагою до ролі приватних військових та охоронних компаній
- *Війна в Україні*, включаючи її вплив на військові витрати та контроль озброєнь у Європі, роль космосу та кіберпростору, а також введення міжнародних торгових обмежень стосовно Росії
- *Військові витрати, міжнародні поставки озброєнь і події в галузі виробництва зброї*
- *Світові ядерні сили*, з оглядом кожної з дев'яти ядерних держав та їхніх програм ядерної модернізації
- *Контроль ядерних озброєнь*, де йдеться про російсько-американський стратегічний діалог та багатосторонні договори стосовно контролю ядерних озброєнь і роззброєння, а також про реакцію на напади на українські АЕС
- *Хімічні, біологічні та медичні загрози безпеці*, включаючи розслідування звинувачень у використанні хімічної та біологічної зброї та міжнародно-правові документи, спрямовані проти хімічної та біологічної війни
- *Контроль звичайних озброєнь і регламентація нових військових технологій*, з акцентом на негуманну зброю та інші звичайні озброєння, що викликають гуманітарне занепокоєння, включно із зусиллями з регламентації автономних систем озброєнь
- *Контроль над торгівлею товарами подвійного використання та зброєю*, включно з подіями, пов'язаними з Договором про торгівлю зброєю, багатосторонніми ембарго на поставки зброї та режимами експортного контролю, а також правову базу такого контролю в Європейському Союзі.

Також містить додатки з переліком угод про контроль озброєнь та роззброєння, органів міжнародного співробітництва у сфері безпеки та основних подій 2022р.